

НАЦІОНАЛЬНИЙ/НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ДИСКУРСІ

А.О. Євграфова, В.В. Киба

У статті розглядається дихотомія національний/націоналістичний у мовностилістичному аспекті. Висвітлюється історичний контекст слів «нація», «націоналізм», а також подається їх дериваційне поле та конотативні смисли у матеріаліх публіцистичних текстів.

Мета даної статті – з'ясувати валентнісні зв'язки лексем «нація», «націоналізм» та їх похідних і на текстуальній основі продемонструвати явище соціальної конотації.

«Кожна доба має свою односторонність, свою упередженість і своє духовне страждання. Кожна епоха – це як душа окремої людини, у неї свій, особливий, специфічно обмежений стан підсвідомості, що потребує певної компенсації, яка потім, власне, й відбивається через колективне підсвідоме в той спосіб, що поет або віщун надає словесного виразу невисловлюваному цим моментом часу і чи то образами, чи виводить на сцену те, чого очікує незбагненна потреба усіх, – в Добрі чи уві сні, для спасіння епохи чи для її знищення»[27, 131].

Наведені слова належать Карлу Густаву Юнгу (1875–1961), швейцарському психологу і культурологу, засновнику аналітичної психології, лікарю за фахом, і лише на перший погляд не мають дотику до нашої проблеми. Дійсно, в дослідженнях Юнга література як факт індивідуального та психічного процесу посідає упривілейоване місце. Він обґрунтовує своє психоаналітичне розуміння творчого процесу в багатьох статтях і в тому числі у статті «Психологія та поезія», рядки з якої були зацитовані. Нашу увагу привернули два постулати Карла Юнга: мінливість «духу», що відбувається з кожною епохою, та «незбагненна потреба усіх ... в Добрі ... для спасіння епохи чи для її знищення».

Нібито парадоксальні паралелі між психологією творчості та перипетіями ідеологічної боротьби, що точилася протягом дев'яноста років на теренах колишнього Радянського Союзу, наближають нас до теоретичних спроб пояснити феномен нації, націоналізму на основі розуміння «колективного підсвідомого», які є взаємопов'язаними на концептуальному рівні.

Крім мінливості «духу», що супроводжує кожен окрему епоху, розглядаючи слова і терміни «нація» і «націоналізм», слід говорити і про семантичну еволюцію цих слів.

Слово «нація» від латинського *natio* (рід, плем'я) вживалося ще у Давньому Римі для ідентифікації груп чужинців, які не мали таких прав, як корінні громадяни. Згодом поняття «нація» стали ототожнювати з місцем проживання. В інших «світових» мовах того часу (грецькій, давньоєврейській) термін «нація» мав подвійний соціально-психологічний зміст: з одного боку, ним позначали відчуження однієї спільноти від іншої, а з другого – вислів солідарності для тих, хто до «нації» не входив.

Середньовіччя успадкувало і саме слово, і його значення. В історичних хроніках воно зустрічалося тоді, коли йшлося про віддалені, малознайомі народи, культура яких вважалася відсталою, чужою. Згодом поняття «нація» набуло певного етнографічного змісту, а також вживалося як назва будь-якої спільноти (студентів, угруповання інтелектуальної, теологічної чи церковної еліт), що об'єднувала за місцем проживання чи походженням, професією чи схожими інтересами.

Вперше в літературі слово «нація» стосовно українців вжито в 1596 році у книзі «Унія» (в передмові).

На думку американської дослідниці Лії Грінфелд, приблизно в XVI столітті в Англії термін «нація» почали застосовувати щодо населення цієї країни, воно стало синонімом слова «народ». Ця семантична трансформація означала появу першої нації

в світі, нації в тому розумінні цього слова, в якому воно вживається сьогодні, а також початок ери націоналізму [10, 5].

У подальшому слово «нація» в Англії та Франції почало ототожнюватися з поняттям «держави», стало певним політичним символом, а в Німеччині вже в модерну епоху, «епоху націоналізму», воно підкреслювало єдність німців не за політичною ознакою (як єдність суверенного народу та його держави), а за такими характеристиками, як спільність мови, культури, традицій. Саме німецьке значення слова «нація» з наголосом на етнічно-культурних складниках вплинуло на формування цього поняття в мовах слов'янських і центральноєвропейських народів (зокрема в українській) [10, 6].

У ХІХ столітті визначилися дві основні етнолінгвістичні традиції у вживання слова «нація»: з одного боку, нація ототожнюється з державою, з другого, – з мовою, культурою, традиціями певного етносу. Останнє розуміння «нації» приводить до її визначення як духу, душі, духовного начала, підкреслюючи цим морально-етичний, соціально-психологічний зміст поняття.

Отже, семантична еволюція слова «нація» охоплює не одне тисячоліття, його значення наповнювалося різним змістом, і на сьогодні універсального визначення не існує. Це зумовлене передусім тим, що філософи, історики, політологи кладуть в його основу різні характеристики. Слово іноді виглядає понятійним хамелеоном, який змінює колір залежно від зовнішніх умов [10,8].

За Словником іншомовних слів нація – стійка історична спільнота людей, яка виникла на базі спільності мови, території, економічного життя і психологічного складу, що знаходить вияв у спільності культури [24, 379]. Природно, що сучасний вітчизняний словник відбиває традицію саме *українського* бачення слова «нація». У Словнику української мови слово має два значення: 1) конкретно-історична форма спільності людей, об'єднаних єдиною мовою і територією, глибокими внутрішніми економічними зв'язками, певними рисами культури і характеру; 2) держава, країна [25, 232-233].

Порівняно з «нацією» слово «націоналізм» є відносно недавнього походження. Вперше воно з'являється в Німеччині, в Лейпцизькому університеті. Німецьке *nationalismus* означало національний дух, національне піднесення, захоплення власною культурою. Втім, вже тоді з'явилося негативне значення слова: з ним пов'язується надмірний вияв національних почуттів і навіть ксенофобія [10, 10].

У другій половині ХІХ століття термін «націоналізм» поширюється в слов'янських мовах, де він мав або нейтральне, або позитивне значення, оскільки ототожнювався з боротьбою за національні права. Згодом, на початку ХХ століття, націоналізм почали ототожнювати лише з крайніми виявами національної свідомості. Після 1917–1921 рр. цей термін був взагалі суттєво монополізований радикальними націоналістичними напрямками в українському русі. Зокрема, поява у 20–30-х роках ХХ століття ряду праць ідеологів ОУН (Ю. Виссяна, М. Сціборського) призвела до того, що «націоналізм» почали асоціювати винятково з ідеологією ОУН [5]. В радянські часи ця традиція зміцнилася, але тоді під ярлик націоналізму потрапляли всі неузгоджені з державною ідеологією прояви національної свідомості [10, 11].

«З подачі пануючої в СРСР ідеології поняття «націоналізм», починаючи з Короткого політичного словника, шкільних підручників і Великої Радянської Енциклопедії та закінчуючи провінційними газетами, стало синонімом понять «нацизм», «шовінізм». Схема примітивна: людину, яка любить свою націю, тобто патріота, називають націоналістом, а націоналізм – це нацизм» [4].

За словом «націоналізм», «націоналіст» закріпилося негативне значення, в той час як націоналіст – це той самий патріот, у якого на першому місці стоїть любов до власного народу. Очевидно, «націоналіст» більше сприймається не як патріот, а як людина, яка ненавидить інші народи. Але це все суто моральний, етичний підтекст, який свідомо формувався протягом тривалого часу історії. В той самий час слова «націоналізм» та «патріотизм» можна розмежувати, коли їх проаналізувати на

семному рівні. Обидва слова мають сему любов до Батьківщини, своєї землі, але слово «націоналізм» актуалізує сему почуття до нації. Патріотизм пов'язаний з почуттям відданості власній країні, націоналізм переймається проблемами єдності нації. Патріотизм – поняття більш архаїчне, націоналізм – відносно нова категорія. Патріотизм не має агресивного характеру, націоналізм намагається утримати національні особливості силою, владою.

Семний аналіз дає підстави говорити про те, що націоналізм – це «дуже специфічний різновид патріотизму». І все ж таки патріотизм, відданість своїй країні є суцільно позитивним явищем і, мабуть, не вимагає певного теоретичного обґрунтування, бо це почуття відоме всім людям. Націоналізм – це не універсальний феномен, а лише продукт європейської думки останніх 150 років [10, 12].

Націоналізм за радянських часів викликав відторгнення, несприйняття, негативізм, про що свідчать погляди на цей феномен. Для дослідників того періоду націоналізм – це аномалія, порушення, відхилення від норми, що в СРСР не мало права на існування: «Інтереси націоналістично налаштованих людей навіть з «активною життєвою позицією» не просто суперечать, а є неприйнятними для соціалістичної дійсності. Їх настанови не відповідають устрою, правовим нормам соціалістичної держави» [23, 35].

«Чи існує націоналізм в СРСР? Таке запитання донедавна викликало би подив і навіть обурення. Як могло статися так, що у нашій країні, з історично міцними традиціями інтернаціоналізму та патріотизму, з'явилися прояви міжнаціональної ворожнечі, почали виникати конфлікти на національному ґрунті?» [23, 9]. Отже, штучно сформована ідеологічна концепція «з історично міцними традиціями інтернаціоналізму та патріотизму» навіть не передбачала можливості поставити питання: «Чи існує націоналізм в СРСР». Навіть у Великій Радянській Енциклопедії слово «націоналісти» означає не «прихильники націоналізму», а «контрреволюційна монархічна партія російських поміщиків, програма та діяльність якої базувалась на шовінізмі та антисемітизмі» [2, 359]. Це була спроба показати, що націоналістів в СРСР немає і навіть бути не може.

Націоналізм вважався явищем, що призводить до перебоїв у функціонуванні ідеального радянського суспільства, несе із собою лише хаос: «Конкретними причинами націоналістичних проявів можуть бути порушення економічних законів соціалізму та принципів ленінської національної політики, помилки у національному будівництві та вихованні трудящих» [23, 12].

Націоналізм – знаряддя боротьби із соціальним прогресом, миром на Землі, «стимулятор антидемократичних акцій», джерело ненависті до представників інших націй. Саме так вважає радянський автор, стверджуючи таким чином: націоналізм та гуманізм, демократія – речі несумісні [23, 174].

Але існує й протилежна точка зору. Для українського автора останнього десятиліття ХХ століття В. Іванишина поняття «націоналізм» є цілком природним, націоналізм – це невід'ємна, органічна частка повноцінного життя будь-якої нації: «Націоналізм не можна видумати: він «дух одвічної стихії», який об'єднує людей одного народу в соціальний моноліт ідеєю національної свободи, незалежності, державності. Він передається з покоління в покоління крізь віки не у вигляді теорії, а всіма набутками духовної й матеріальної культури народу, рятує націю в критичні моменти і стимулює її розвиток у час політичного затишшя. Націоналізм як духовний зріз нації незнищений: він існуватиме доти, доки існуватиме нація» [9, 119].

Наведена цитата стверджує, що націоналізм не є явищем штучно створеним, що виникає внаслідок «порушення економічних законів соціалізму та принципів ленінської національної політики, помилки у національному будівництві та вихованні трудящих», а абсолютно природним. Націоналізм – поняття не тимчасове, а постійне, що супроводжує націю з моменту її виникнення.

Заперечувати існування націоналізму в державі безглуздо, адже це нормальне явище, притаманне всім народам, адже «націоналізм є основоположним політичним

принципом державного устрою більшості країн світу, з націоналізмом як принципом політичного устрою країни не варто боротися, оскільки така боротьба буде марною та безперспективною» [6, 270].

Схоже ставлення до націоналізму як до незнищенного духовного феномену нації знаходимо у Миколи Плав'юка, президента Української Народної Республіки в екзилі. «Український націоналізм – це насамперед любов до Батьківщини, піднесена на рівень самопожертви, це духово-політичний рух, який у боротьбі за основи і цілі творчого буття нації черпає свою силу з природи та традицій українського народу та формує життя на основі чинного ідеалізму» [19, 457]. Аналогічно у В. Шовкошитного: «Націоналізм – жертвний патріотизм».

Подібний погляд: «Український націоналізм, будучи ідеологією національно свідомої частини українського народу, чия мораль і духовність побудовані на принципах християнства і загальнолюдських цінностей, не замикається на своїх власних проблемах і цілях» [4].

Знаходимо також висловлювання на захист думки про обов'язкову участь націоналістичного елемента в розбудові міцної, незалежної, суверенної держави. «Державна суверенність і державний націоналізм – це нерозривні явища здорового розвитку всіх націй, а не лише української» [19, 385].

«Уявлення про націоналізм формувалося в отруйних міазмах атмосфери комуністичного виховання. Тож не дивуймося частим випадкам неприйняття багатьма українцями ідеології українського націоналізму: не вина, а біда нашого народу, що формуванням його світогляду століттями займалися чужі «благодійники» і «просвітители». Саме в цьому головна причина того, що націоналізм ще не став для більшості українців світоглядною базою і детермінатором їх соціальної поведінки» [9, 115]. У наведеній цитаті органічно поєдналися оцінки такого суперечливого явища, як націоналізм на різних часових відрізках: минулого (націоналізм у традиціях комуністичного виховання), сучасного (націоналізм оцінюється за стереотипним зразком радянського суспільства), майбутнього (націоналізм повинен стати «світоглядною базою українців»). Симптоматичним є «документальне» підтвердження сказаного: досить відкрити Словник української мови (1974 рік), і ми побачимо, що націоналізм пов'язується лише з почуттям ненависті до інших народів, а у Словнику іншомовних слів (2000 рік) націоналізм – 1) в українській політичній термінології XIX століття – поняття, що охоплювало патріотизм, активну національну свідомість, боротьбу за самостійну державу; 2) ідеологія і політика, в основу якої покладено ідеї переваги національних інтересів над усіма іншими [22, 665].

Про те, як словники відбивають погляди свого часу, дотримуючись певної соціально усталеної ідеології, свідчить порівняльна таблиця лексикографічних джерел, яку ми подаємо нижче.

Таблиця 1

НАЦІОНАЛІЗМ	
1	2
Словник української мови: В 11 томах. – 1974. – Т.5. – 840 с.	<p>1 Реакційна буржуазна ідеологія й політика в галузі національних відносин, яка проповідує зверхність національних інтересів над соціальними, панування однієї нації за рахунок пригнічення іншої, розпалює національну ворожнечу, заперечуючи дружнє співробітництво і взаємодопомогу між націями</p> <p>2 Рух, спрямований на боротьбу за незалежність нації, народу проти іноземних гнобителів [25, 232]</p>

Продовження таблиці 1

1	2
<p><i>Словник інішомовних слів</i> /Уклад.: С.М.Морозов, Л.М.Шкарапута.– К.:Наук. думка, 2000.–680с.</p>	<p>Ідеологія та політика, спрямовані на розпалювання національної ворожнечі; опирається на ідеї національної виключності, переваги однієї нації над іншими[24, 379]</p>
<p><i>Велика Радянська Енциклопедія: В 30 т. / Гол. ред. А.М. Прохоров 3-є вид. –М.: «Радянська Енциклопедія», 1974. Т.17. – 616 с.</i></p>	<p>Буржуазна та дрібнобуржуазна ідеологія та політика, а також психологія у національному питанні. Для націоналізму характерні ідеї національної вищості, національної виключності. Розвиток націоналізму пов'язаний з розвитком капіталізму. Буржуазія використовує націоналізм як знаряддя створення та захоплення загальнонаціонального ринку, утвердження свого панування у національних межах у боротьбі проти феодалних сил та чужоземної буржуазії, зміцнення та розширення цього панування шляхом підкорення та пригнічення інших націй. Основними проявами націоналістичних хитань є національна обмеженість та егоїзм, порушення принципів інтернаціоналізму та класової солідарності, перебільшення національних особливостей класової боротьби та розбудови соціалізму в окремих країнах. Пролетарський, комуністичний світогляд несумісний з будь-якою націоналістичною ідеологією. Комуністи викривають імперіалістичний шовінізм, націоналізм гноблячих націй і нещадно борються з ним [2, 358]</p>
<p><i>Короткий оксфордський політичний словник: Пер. з англ./За ред. І.Макліна, А.Макмілана. –Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. – 789с.</i></p>	<p>Перетворення відданості своїй нації у тверді принципи та програми. Отож націоналізм – це щось інше, ніж звичайний патріотизм, що може полягати лише в любові до своєї країни чи нації, не пов'язаний ні з якими проектами політичних дій.</p> <p>Конкретні різновиди націоналізму, з яких не конче впливає якийсь спільний підхід до політики, слід відрізнити від загального принципу націоналізму. Більшість націоналістів мають конкретну програму дій для своєї власної нації, але водночас можуть бути байдужі до національного питання в інших країнах. Загальною рисою універсальних принципів націоналізму є утвердження пріоритету національної ідентичності над вимогами класу, релігії та людства взагалі. У сфері політики націоналізм виявляється у формі принципу самовизначення, згідно з яким політичне життя має зосереджуватись у національній державі – суверенному утворенні, де домінує одна нація. Кожен конкретний різновид націоналізму має, як правило, свої конкретні завдання. В основі націоналістичної ідеї може бути утвердження політичної єдності й незалежності (німецький та італійський націоналізм XIX століття). Метою націоналістичного руху може бути збереження культурної ідентичності, розширення території, захист інтересів представників своєї нації за кордоном, збереження культурної чи політичної автономії [11, 432-434]</p>

Продовження таблиці 1

1	2
<p><i>Політологічний енциклопедичний словник /Упорядник В.П.Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736с.</i></p>	<p>Теорія і практика етнічних і соціально-політичних відносин у суспільстві, які ґрунтуються на самоідентифікації нації у розв'язанні політичних, державних, економічних, соціокультурних проблем суспільного розвитку і які реалізуються у різноманітних формах діяльності, зумовлених рівнем соціально-економічного, політичного і духовно-культурного розвитку країни, традиціями, станом суспільної психології та специфікою довколишнього соціосередовища. Така самоідентифікація відбувається на двох рівнях – етнічному і національному – і залежно від домінування якісних рис лише одного з них націоналізм може проявитися як агресивний, руйнівний або ж як творчий, прогресивний, який здатний створити сприятливі умови суспільного поступу. Протягом усього періоду існування в ідеологічній сфері СРСР доктрини інтернаціоналізму націоналізм трактувався як виключно негативне суспільно-політичне явище, як психологія, ідеологія, світогляд і політика соціальної субординації на етнічній основі, проповідь національної вишості та необхідності підпорядкування одних націй іншим. Проблема націоналізму – одна з найгостріших і найсуперечливіших у сучасній політології [21, 384]</p>

Лексикографічні джерела, подаючи тлумачення слова націоналізм, висвітлюють протилежні тенденції у розумінні цього явища: з одного боку, акцент робиться на позитивних моментах (націоналізм «виявляється у формі принципу самовизначення», «націоналістична ідея – в утвердженні політичної єдності й незалежності»), а з другого боку - сприйняття націоналізму як «ідеології та політики, спрямованої на розпалювання національної ворожнечі». Навіть Політологічний енциклопедичний словник за ред. Ю.С. Шемшученка 2004 року не монополізує думки про націоналізм як явище прогресивне, необхідне для суспільства, залишаючи свою позицію на рівні констатації того, що «проблема націоналізму – одна з найгостріших і найсуперечливіших у сучасній політології».

У газетних та журнальних текстах найчастіше слово «національний» вживається у таких «стійких» словосполученнях: **національна стратегія** («Одним із кількох варіантів національної стратегії є творення інтеграційних союзів, які, проте, можуть набувати край різних форм: від зони вільної торгівлі до політичного союзу» [15]); **національні інтереси** («Звісно ж, треба страхуватися й захищати національні інтереси, адже безкорисливої європейської спільноти насправді не існує» [15]); **національні меншини** («Державницьки налаштовані національні меншини терпляче чекають, коли Україна зміцніє економічно та політично і забезпечить їм їхні національні школи і ЗМІ» [17]); **національне відродження** («Треба рішуче наголосити на правах титульної нації і розробити Державну програму національного, культурного і духовного відродження» [17]); **національна держава** («Націоналізм є не що інше як потяг якоїсь конкретної нації до самоідентифікації чи самовизначення, аж до утворення національної держави» [3]); **національна свідомість** («Український націоналізм охоплює усе, що сприяє формуванню національної свідомості, свідомої спільноти або перешкоджає цьому процесові» [3]); **національне життєве середовище** («Нинішнє тотальне зросійщення органічно переплелось з глобалізацією, яка призводить не лише до американізації, а й африканізації України, нівеляції національного життєвого середовища» [14]); **національна ідентичність** («Щоб

Україна мала міцний оберіг і берег водночас, потрібно формувати, утверджувати національну свідомість у всіх українців – основу національної ідентичності»[14]); **національна політика** («Національна політика – це науково обгрунтована система заходів, спрямована на реалізацію національних інтересів та розв'язання суперечностей у сфері етнонаціональних відносин» [6, 271]); **національна ідея** («Упродовж семи десятиліть національна ідея офіційно визнавалась реакційною, проголошувалась несумісною з інтернаціоналізмом, що фактично було політикою русифікації» [6, 270]).

Широко вживаними є складні слова з дефісним правописом, де першою частиною виступає «національний». Серед них: **національно-визвольний** («Український націоналізм виник, формувався і досі реалізувався майже виключно в умовах підневільності нації, – як теорія і практика національно-визвольної боротьби українського народу» [9, 116]); **національно-етнічний** («Етнонаціональні відносини – це відносини між суб'єктами національно-етнічного розвитку та їхніми державними утвореннями»[6, 271]); **національно-демократичний, національно-державний** (устрій), **національно-захисний, національно-творчий** («У сфері духовній понівечена, неповна, вторинна українська культура може не справитись зі своєю національно-захисною та національно-творчою функціями під могутнім натиском західної культури» [9, 41]); **національно-культурний** («Саме Народний Рух України створив уперше в Україні національно-культурні товариства і задекларував у програмі державотворення забезпечення умов для національних меншин кращих, ніж на їхніх історичних батьківщинах»[17]).

Отже, «нація», «національний» та численні дефісні утворення з цим словом мають широкі синтаксичні зв'язки, причому стилістичну характеристику можна кваліфікувати як нейтральну.

«Націоналізм» залишається предметом ворожнечі, чвар, розладу, що відверто демонструють сучасні ЗМІ. Досить прочитати кілька сторінок із газети «Комуніст», яка вважає націоналізм «реакційною буржуазною ідеологією», явищем, в основі якого лежать «фашизм та русофобія» [26, 4]. Націоналісти, на думку журналістів газети, – послідовники гітлерівської ідеології: «При нашей замечательной Конституции в стране благоденствуют духовные наследники «борца» за независимость Украины пана Адольфа» [20]. Хода воїнів ОУН-УПА вулицями столиці характеризується як «парад гитлеровских приспешников» [12], а пропозиція надати воїнам УПА офіційний статус, який би прирівнював їх до ветеранів Великої Вітчизняної війни, розцінюється як спроба узаконити та «подняти на пьедестал самый чистопородный, элитарный фашизм» [26, 3]. «Фашизм побежден, но дело фюрера с молчаливого согласия власти получает свое продолжение в современной Украине» [13].

В одному з матеріалів знаходимо грубі, навіть брутальні відгуки про пресу націоналістичного спрямування (зокрема, про всеукраїнський тижневик «Шлях перемоги»). Журналісти тижневика, на думку автора публікації, «выплескивают всю слюну бешеной собаки на соседнюю державу». «Давно уже отказался от покупки «Шляха перемоги», чтобы от содержания газеты не случилась язва желудка. Конечно, любопытно наблюдать за примитивной логикой национал-убогих, но здоровье дороже...» [20].

Складається враження, що автори матеріалів «Комуніста» і досі живуть у минулому столітті, у могутньому й незнищенному СРСР, бо надто часто вживають поруч слова «буржуазний націоналізм». До речі, В. Ульянов (Ленін) українських соціал-демократів, зокрема Л. Юркевича, Д. Донцова називав не інакше як «буржуазними націоналістами» за їх позиції щодо організації робітничого руху [5]. Між іншим, сучасну владу журналісти «Комуніста» називають теж буржуазною: широким обговоренням теми голодомору 1932-1933 років «буржуазна» влада дискредитує комуністів [7]. Автор однієї з публікацій вважає неприпустимим і навіть

злочинним те, що влада набуває націоналістичної спрямованості, називаючи цей процес «приобретением зловещего коричневатого оттенка» [13].

Протилежне ставлення висловлюють «Україна молода» та «Українське слово». Націоналізм асоціюється для редакційних колективів цих газет із особливими виявами патріотичних почуттів: «Здоровий націоналізм складається із загального патріотизму, помноженого на самопожертву кожної особистості в ім'я досягнення державного суверенітету» [3]. Націоналізм трактується: 1) як обов'язкова умова розвитку демократичного суспільства («З'являються перші ластівки визнання ролі націоналізму в помаранчевій революції та його здатності не тільки співіснувати в демократичних умовах «відкритого суспільства», а й бути вирішальним фактором, який творить умови для існування самої демократії» [1]); 2) як основа національної політики, як дороговказ для владних структур («Обов'язок націоналістів – допомогти владі зрозуміти, які завдання на сьогоднішній день є першочерговими для втілення стратегічних та короткострокових прагнень української нації» [1]); 3) як одна з трьох складових державного суверенітету (дві інші – державність та місцеве самоврядування) [3]; 4) як засіб для зміцнення «державницького імунітету» [3]; 5) як гарантія українського культурного відродження [17].

За твердженням «України молоді», неукраїнські націоналісти є шовіністами та прихильниками фашизму, а радянська верхівка: «Не випадково Ріббентроп, коли прибув до Німеччини після підписання пакту, захоплено розповідав Гітлеру, що відчув себе серед більшовиків ніби серед старих партійних товаришів, коли Сталін зачепив тему євреїв. Після підписання пакту Молотова-Ріббентропа з газетних шпальт СРСР зникла критика фашизму, нацистського антисемітизму» [18].

Для журналістів «Українського слова» влада у більшості країнах є націоналістичною, це природно, до цього має прагнути й українське суспільство («Є, наприклад, поняття «американська нація», і нікому зі здоровим глуздом до голови не стрельне звинувачувати уряд США у націоналізмі» [17]).

Порівняльний аналіз поданого матеріалу дає всі підстави стверджувати, що слова «національний» та «націоналістичний» на сторінках українських газет та журналів мають дві абсолютно протилежні і досить радикальні оцінки: або націоналізм – синонім фашизму, або – фундамент для розбудови демократичної держави. Таким чином, українські друковані ЗМІ можна умовно поділити на дві групи. Одна з них представлена ЗМІ, що й досі вважають націоналізм «реакційною буржуазною ідеологією» (наприклад, газета «Комуніст»). До іншої належать газети та журнали, для яких націоналізм – невід'ємна частина повноцінного життя будь-якої нації (наприклад, газети «Українське слово», «Україна молода»). Одні не втомлюються постійно говорити про «преступлення націонал-фашистів» і навіть підтримують внесений на розгляд до Верховної Ради проект Закону «Про статус та соціальний захист громадян України, що постраждали від дій ОУН УПА у період Великої Вітчизняної війни та післявоєнний період» [16], а інших обурює те, що «злочинців-комуністів світова політична спільнота досі не поставила на один щабель із нацистськими злочинцями» [18].

Конфронтація цілком очевидна, і особливо вражає ще й те, що у цих різних за ставленням до націоналізму газетах простежується єдина тенденція – зосередження уваги лише на негативних фактах, небажання визнати помилки одне одного (а не безперестанку наголошувати на чужих «гріхах», не помічаючи своїх), досягнути нехай не примирення та порозуміння, але хоча б толерантності у ставленні до точки зору опонента.

Конотативні обертони у дихотомії національний/націоналістичний настільки прозорі, що створюють передумови для висновків, що ця прикметникова пара, будучи семантично нейтральною, входячи у відповідні контексти, починає називати явища протилежної соціально-політичної орієнтації. Це засвідчує великий стилістичний потенціал похідних основ та їх значні експресивні можливості. На лінгвістичний матеріал, стилістично нейтральний, нашарувалися ідеологічні

забобони, і, як наслідок, у суспільстві ці слова почали сприйматися як протилежні за змістом та характером слововживання. Очевидно, викривлене сприйняття змісту цих слів можна буде виправити завдяки зміні суспільно-історичної парадигми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бандера С. Націоналізм і помаранчева революція//Україна молода. – 2005. – № 059 (1 квітня).
2. Большая Советская Энциклопедия: В 30 т./ Гл. ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд.. – М.: «Советская Энциклопедия», 1974. – Т.17 – 616с.
3. Бугай С. Три джерела і три складових державного суверенітету// Українське слово. – 2005. – №35 (31 серпня – 6 вересня). – С.10.
4. Волошин Л. Правда та вимисел про український націоналізм//День. – 2005. – 5 лютого. – С.8.
5. Головатий М. Національна самосвідомість як потужний виклик сьогодення//За Українську Україну. – 2006. - № 46 (59). – С.6.
6. Гонюкова Л. Етнонаціональні відносини й національна політика//Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2006. – №1. – С.268-272.
7. Дремлюга Н. О 1932-1933 годах и не только...//Коммунист. – 2006. – 1 февраля. – С.2.
8. Етимологічний словник української мови: У 7т./Редкол: О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін.– К.: Наук. думка, 2003. – Т.4. – 656 с.
9. Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм. – Дрогобич: Відродження, 1992. – 176с.
10. Касьянов Г. «Нація» і «націоналізм»: слова і терміни//Український історичний журнал. – 1999. – №2. – С.3-13.
11. Короткий оксфордський політичний словник/Пер. з англ.; За ред. І. Макліна, А.Макмілана.–К.:Вид-во Соломії Павличко«Основи»,2005.-789с.
12. Кравченко Н. 3 миллиона 152 тысячи жителей Украины уже сказали «нет!» попыткам власти националистов-социалистов реабилитировать ОУН-УПА//Коммунист. – 2006. – 11 января. – С.3.
13. Кулик С.Дело фюрера живет в Украине//Коммунист.–2006.–15 июля.–С.3
14. Лизанчук В. Чи можна об'єднати націоналізм і глобалізм?//Дзеркало тижня. – 2004. – №31 (серп.). – С.18.
15. Логінов Я. Об'єднану Європу створили націоналісти//Українське слово. – 2005. – №46 (16-22 листопада). – С. 5.
16. Мазаров В. Коммунисты внесли закон о жертвах бандеровщины // Коммунист. – 2006. – 15 февраля. – С.3.
17. Малицький О. Україною марширує п'ята колона – антиукраїнська // Українське слово. – 2005. – №45 (9-15 листопада). – С.3.
18. Музиченко Я. В Українській повстанській армії євреї були і лікарями і вояками // Україна молода. – 2006. – №185 (7 жовтня).
19. Плав'юк М. Україна – життя моє: В 2 томах. – Т.2: Вибрані статті, промови, інтерв'ю. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2002. – 608 с.
20. Подбресский Б. Лицо украинского национализма // Коммунист. – 2006. – 15 февраля. – С.3.
21. Політологічний енциклопедичний словник/Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-ге вид, доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736с.
22. Пустовіт Л.О., Скопненко О.І., Сютя Г.М., Цимбалюк Т.В. Словник іншомовних слів/За ред. проф. Л.Пустовіт. – К.: Вид-во «Довіра»: УНВЦ «Рідна мова», 2000. – 1017с.
23. Римаренко Ю.И. По следам «снежного человека»: (О причинах национализма в СССР). – М.: Молодая гвардия, 1989. – 240с.
24. Словник іншомовних слів/Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.:Наук. думка, 2000. – 680с.
25. Словник української мови: В 11 томах. –1974. – Т.5. – 840 с.
26. Федоровская Л. «Нам двоедушие не по душе...» // Коммунист. – 2006. – 11 января. – С.3-4.
27. Юнг Карл Густав. Психологія та поезія // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст./За ред.Марії Зубрицької. – 2-ге вид., доп. – Львів: Літопис, 2001. – С.119-138.

Надійшла до редакції 29 лютого 2007 р.